

บันทึกการเดินทางอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

โดย วริณารัฐ พิทักษ์วงษ์วาน

คณะเดินทางสาขาวิชาศิลปศาสตร์ เริ่มต้นเดินทางโดยรถตู้โดยสาร จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ของเช้าวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 เวลา 6.00 น. โดยประมาณมุ่งหน้าขึ้นทางพิเศษอุดรรัถยา เข้าสู่พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สระบุรี ลพบุรี และเพชรบูรณ์ตามลำดับ เราเดินทางถึงเขาค้างนอก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานประวัติศาสตร์ฯ ในเวลา 10.00 น. ซึ่งโบราณสถาน วัตถุทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับยุคสมัยที่ขุดพบในพื้นที่ในบริเวณนี้และในพื้นที่ใกล้เคียง ในปัจจุบันอยู่ในความดูแลของสำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี¹ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กลุ่มน้ำป่าสักแห่งนี้เป็นที่รู้จักในหมู่นักไทยมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการเป็นมรดกโลก

ย้อนเวลากลับไปนับตั้งแต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยใน พ.ศ. 2447 หลังจากนั้นใน พ.ศ.2449 ได้มีคณะสำรวจเดินทางเข้ามา นำโดยนายตรี อมาตยกุล, ควอริตซ์ เวลส์ (Quaritch Wales) นักโบราณคดี และประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ต่อมาใน พ.ศ.2510 หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล พร้อมคณะได้เดินทางเข้ามาสำรวจ และพบหลักฐานที่สำคัญ เช่น เศียรเทวรูปพระนารายณ์ พระพุทธรูป การขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่ โดยกองโบราณคดี กรมศิลปากร นำไปสู่การจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ใน พ.ศ.2527จนกระทั่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ประกาศให้เมืองโบราณศรีเทพเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2566

สถานที่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพที่คณะเดินทางได้เข้าเยี่ยมชม ได้แก่ โบราณสถานเขาค้างนอก, หลุมขุดค้นทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์คน สัตว์ สิ่งของ, โบราณสถานปรางค์สองพี่น้อง, โบราณสถานเขาค้างใน และโบราณสถานปรางค์ศรีเทพ โดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังต่อไปนี้

¹ ดูแลพื้นที่ครอบคลุมจังหวัดลพบุรี ชัยนาท นครสวรรค์ เพชรบูรณ์ และอุทัยธานี

ลงจากรถตู้ไปเยี่ยมชมโบราณสถานเขาค้างนอก (โบราณสถานนอกเมือง)

จุดแรกที่เรามาถึงก่อนที่จะเดินทางเข้าสู่บริเวณที่ทำการอุทยานประวัติศาสตร์ คือ โบราณสถานเขาค้างนอก ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณ เป็นโบราณสถานที่กรมศิลปากรได้เริ่มทำการขุดแต่งและบูรณะใน พ.ศ.2551 แล้วเสร็จใน พ.ศ.2555 ช่วงระยะเวลากว่า 5 ปี ของการดำเนินงาน ทำให้เนินดินสูงอย่างเด่นชัดซึ่งปรากฏร่องรอยให้เห็นมาแต่เดิม กลายเป็นสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นด้วยศิลาแลง ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เขาค้างนอกเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีความสมบูรณ์ ในแวดวงทางวิชาการได้ให้ความสนใจกับรูปแบบทางด้านศิลปกรรม การกำหนดอายุสมัยเป็นอย่างมาก

โบราณสถานเขาค้างนอก

ข้อมูลที่ได้จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดี ร่องรอยทางสถาปัตยกรรม วัตถุทางวัฒนธรรม ตลอดจนบริบทแวดล้อมต่าง ๆ ในพื้นที่ ทำให้นักวิชาการได้เสนอข้อสันนิษฐานที่ว่า โบราณสถานดังกล่าวเป็นศาสนาสถานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทวารวดี กำหนดอายุสมัยจากหลักฐานที่พบในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 เป็นสถูปขนาดใหญ่ มีฐานเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส แพนผังมีลักษณะที่เป็นสมมาตร ในเวลาต่อมาอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมรปรากฏเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 ด้วยเหตุนี้ วัตถุทางวัฒนธรรมที่พบในบริเวณดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปกรรมจากอินเดีย และเขมรอย่างเห็นได้ชัด มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอกที่ผสมผสานกับความเป็นท้องถิ่น ผ่านความต่อเนื่องของการใช้งาน ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการใช้งานสิ่งปลูกสร้างยังได้สะท้อนให้เห็นว่าเขามอรัตน์² ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ถือเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองนี้

² เขามอรัตน์ อยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองโบราณศรีเทพ อยู่ห่างออกไปประมาณ 10 กิโลเมตร ในตำบลภูเขาค้างนอก หลักฐานที่มีความเชื่อมโยงกับเมืองโบราณฯ โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น ประติมากรรมพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ธรรมจักร แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางศาสนาพุทธทั้งแบบเถรวาท และมหายาน

วิทยากร รอ เรา อยู่ ณ ที่ทำการอุทยานประวัติศาสตร์ฯ (โบราณสถานในเมือง)

หลุมขุดค้นทางโบราณคดีชุมชนยุคก่อนสร้างเมืองศรีเทพ

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ให้ความอนุเคราะห์สาขาวิชาศิลปศาสตร์ โดยจัดวิทยากรบรรยาย และยานพาหนะสำหรับนำชมภายในอุทยานประวัติศาสตร์ หลุมขุดค้นทางโบราณคดีชุมชนยุคก่อนสร้างเมืองศรีเทพ เป็นจุดแรกที่คุณเข้าชมเริ่มทำความเข้าใจเมืองโบราณแห่งนี้ผ่านสายสัมพันธ์คน สัตว์ สิ่งของ และสภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่ตั้งแต่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เริ่มต้นใน พ.ศ.2531 เห็นได้จากหลุมขุดค้นที่ได้พบหลักฐานเป็นโครงกระดูก “มนุษย์” “ข้าวของเครื่องใช้” ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้แล้วยังพบโครงกระดูกของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ คือ “ช้าง” ชวนให้เกิดข้อสันนิษฐานถึงความสัมพันธ์ของสิ่ง(เคย)มีชีวิต กับสิ่งที่ไม่มีชีวิตเหล่านี้ว่าในอดีตนั้นเคยอยู่ร่วมกันมาอย่างไร “คนเป็น” กับ “คนตาย” อะไรที่ทำให้คนที่อยู่จะต้องฝังข้าวของเครื่องใช้ไปพร้อมกับคนที่จากไปได้มากมายขนาดนั้น หลุมขุดค้นที่อยู่ถัดออกไป มีความน่าสนใจไม่น้อยไปกว่ากัน หลุมนี้ผ่านการขุดแต่งมาไม่นาน นักโบราณคดีได้พบโครงกระดูกสัตว์ขนาดเล็ก สันนิษฐานว่าเป็น “สุนัข” หากจะประติประต่อเรื่องราวโดยอิงอยู่กับชีวิตในปัจจุบันของคนโดยทั่วไปแล้ว ก็อาจจะชวนให้คิดว่า โครงกระดูกสุนัขตัวเล็ก ๆ นั้นคือสัตว์เลี้ยงของคนสมัยนั้นก็ว่าได้ หากฝังไปพร้อมกัน แล้ว “คนกับหมา” ใครจากโลกนี้ไปก่อนกัน ? กำหนดอายุจากหลักฐานที่พบในหลุมขุดค้นพบว่า อยู่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

หลุมขุดค้นทางโบราณคดีชุมชนยุคก่อนสร้างเมืองศรีเทพ

จากหลุมขุดค้นทางโบราณคดี เราเดินทางต่อไปยัง โบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง กำหนดอายุจากหลักฐานที่พบสืบย้อนกลับไปถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 หลักฐานที่พบแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธมหายาน วัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างคือ ศิลาแลง มีปราสาทที่เป็นองค์ประธาน จากการขุดแต่งทางโบราณคดีทำให้พบวัตถุทางวัฒนธรรม เช่น ศิวลึงค์ ฐานโยนี ทับหลังจำหลักรูปอมามเหศวร³ที่มีหน้ากาล⁴จับนาคอยู่เบื้องล่าง ทับหลังดังกล่าวถือเป็นจุดสนใจของผู้เข้าชม วิทยากรได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเกร็ดความเชื่อที่ว่า เมื่อลอดซุ้มประตูนี้ไปแล้ว หน้ากาลจะกลืนกินสิ่งที่ไม่ดีที่มากับตัวเราไปทั้งหมด ถึงจุดนี้ผู้เข้าชมหลายท่านอาจจะเกิดความลังเล ชีวิตในตอนนั้นก็ดีอยู่แล้ว หากหน้ากาลกลืนกินสรรพสิ่งทั้งมวล จะไม่กลืนกินชีวิตดี ๆ ที่ลงตัวของเราไปด้วยเช่นกันหรือ ?

โบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง

³ พบเช่นเดียวกันที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

⁴ กาล หมายถึง เวลา

วิทยาการไม่ปล่อยให้เราสงสัยอยู่นาน ได้พาเราเดินต่อมายัง โบราณสถานเขาค้างใน ซึ่งอยู่ด้านหลัง เขาค้างในเป็นศาสนสถานขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ปัจจุบันสถาปัตยกรรมที่เป็นองค์ประธานคงเหลือเพียงส่วนฐานที่ก่อด้วยศิลาแลง กำหนดช่วงอายุจากหลักฐานที่พบสามารถสืบย้อนไปถึงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 มีความเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมทวารวดี แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย ส่วนฐานของโบราณสถานมีปูนปั้นรูปมนุษย์ และอมมนุษย์ (ยักษ์, สัตว์ในตำนาน เช่น สิงห์ สัตว์โดยทั่วไป เช่น ควาย ลิง) แสดงออกปฏิกิริยารวกับกำลังใช้ร่างกายแบกรับโครงสร้างของโบราณสถานนี้ไว้ ปูนปั้นแต่ละส่วนมีรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอก ผสมผสานกับความเป็นตัวตนในแบบของศรีเทพ ผ่านการตีความของช่างในท้องถิ่น

โบราณสถานเขาค้างใน

วิทยาการพาเราเดินต่อมายัง โบราณสถานปราสาทศรีเทพ ปรากฏร่องรอยการใช้งานหลายยุคสมัย กำหนดอายุจากหลักฐานที่พบย้อนกลับไปในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 พบว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมทวารวดี สำหรับในส่วนของหลักฐานที่พบซึ่งกำหนดอายุในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอย่างเด่นชัด นอกจากนี้แล้วยังพบร่องรอยของอิทธิพลทางความเชื่อในศาสนาพุทธแบบมหายานที่มากับอิทธิพลของเขมรสมัยเมืองพระนคร (รัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7) อีกด้วย เป็นที่น่าสนใจว่า ปราสาทศรีเทพแห่งนี้เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับปราสาทสองพี่น้อง อยู่ในจุดกึ่งกลางของเขตเมืองโบราณซึ่งสัมพันธ์กับที่ตั้งของเขามอรัตน์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมือง

โบราณสถานปราสาทศรีเทพ

บทส่งท้าย

การขุดแต่งและการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ไม่เพียงแต่จะทำให้เราได้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของเมืองโบราณในอดีตผ่านร่องรอยสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ที่ยังคงหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเขาค้างนอก เขาค้างใน สถาปัตยกรรมทรงปราสาทขนาดใหญ่ เห็นได้จาก ปราสาทสองพี่น้อง และปราสาทศรีเทพที่ตั้งตระหง่านอยู่ใจกลางเมือง ในอีกด้านหนึ่งก็พบว่า ลึกลงไปจากสิ่งที่ปรากฏให้เราเห็นอยู่นี้ ก็ได้พบหลักฐานชั้นดินที่ผ่านการใช้งานมาอย่างต่อเนื่องในหลายยุคสมัย ข้อมูลเกี่ยวกับศรีเทพที่เรารับรู้ในวันนี้ อาจมีข้อมูลการค้นพบใหม่ ๆ เข้ามาเติมเต็ม สร้างข้อถกเถียงต่อไปอีกในวันข้างหน้า トラバไตที่การขุดค้นทางโบราณคดียังคงดำเนินต่อไป

ภายในที่ทำการอุทยานประวัติศาสตร์มีร้านค้า ขายของที่ระลึก เครื่องดื่ม และที่น่าสนใจอย่างมากคือ “ไอศกรีมศรีเทพ” ที่ไม่เหมือนที่ใด และไม่มีที่ใดเหมือน ไอศกรีมของที่นี่มีให้เลือกหลายแบบ โดยลวดลายส่วนใหญ่มาจากโบราณสถานเขาค้างใน มีทั้งลวดลายพรรณพฤกษา ปูนปั้นคนแคระ ยักษ์แคระ สัตว์แคระที่ทำหน้าที่แบกรับส่วนฐานของสถาปัตยกรรมมาหลายพันปี ส่วนรสชาติก็มีทั้งหวาน เปรี้ยว ให้เลือกได้ตามชอบ และมีร่มเงาจากต้นมะขามให้นั่งหลบร้อนได้

แหล่งค้นคว้าข้อมูลประกอบการเรียบเรียง

- ข้อมูลจากการบรรยายของวิทยากร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ
- กุลวดี ศรศรี รายงานค้นคว้ารายบุคคล เรื่อง การวิเคราะห์ลักษณะผังเมืองศรีเทพ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2526
- อนุรักษ์ ดีพิมาย วิทยานิพนธ์เรื่อง โบราณสถานเขาค้างนอก: ลำดับอายุสมัย และแนวคิดในการก่อสร้าง คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2557
- เมืองโบราณศรีเทพเอกสารนำเสนอเข้าสู่บัญชีรายชื่อมรดกโลก สืบค้นจาก <https://www.onep.go.th/data/sit-thep-nomination-news-2023-09-22-th.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2568
- หลุมขุดค้นทางโบราณคดี อุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพ สืบค้นจาก <https://archaeology.sac.or.th/archaeology/506> สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2568
- เร่งเก็บงานขุดค้นเมืองโบราณศรีเทพ “วิศิษฐ์” สนมโเดลแสดงโครงกระดูกคน-สุนัขชี้มีความพิเศษ สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/local/news_347700 สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2568